

HAZRETİ PEYGAMBER (a.s) DÖNEMİNDE KUR'AN AYETLERİNİN VE SURELERİNİN TESBİT VE TERTİBİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Hayrettin ÖZTÜRK*

ÖZET

Kur'an Hz. Peygamber zamanında tamamen ezberlenmiş ve sahabe tarafından da değişik yazı malzemeleri üzerine kaydedilmiştir. Ayetler, Hz. Peygamber'in emri ile bugünkü şekilde tertib edilmiştir. Surelerin günümüzdeki şekliyle tertibi Hz. Peygamber döneminde biliniyor ve sahabe tarafından da o şekilde okunuyordu. Cebrail her sene Kur'an'ı Hz. Peygamber'e bu tertib üzere arz ediyordu. Ancak o dönemde surelerin bugünkü şekliyle tertib edildiği bir mushaf henüz hazırlanamamıştı. Buna zaman yetmemişti. Sureleri dağınık halde derlenmiş bir Kur'an nüshası, Peygamber'in evinde bir ipile beğli şekilde muhafaza edilmişti.

Anahtar Kelimeler: Tesbit, Tertib, Cem, Ayet, Sure, Ezber, Yazı, Katip

GİRİŞ

Kur'an'ın metin haline getirilmesi, Kur'an'ın umumi tarihinin bir parçasıdır. Bu makalede, Kur'an'ın hafızalarda korunup, yazıyla tesbiti, yazı malzemelerinin türü ve bunları kaleme alan vahiy kâtipleri, ayet ve surelerin tanzim ve tertibi, batılı Kur'an araştırmacılarının ayet ve surelerin metin düzeni üzerindeki yorumları ve bu yorumlar hakkındaki eleştirilerimizi, Kur'an ve hadisler ışığında, akli ve nakli delillerle ele almaya, Hz. Peygamber döneminde ayetlerin ve surelerin tesbit ve tertibinin, Kur'an'ın metin haline getirilmesindeki rolünü, kısa ve özlü bir şekilde sunmaya çalışacağız.

A- AYET VE SURELERİN TESBİT VE TERTİBİ

Böyle bir çalışmada ilk akla gelen husus, Kur'an ayetlerinin ve surelerinin, Peygamber zamanında tesbit ve tertib edilip edilmemesi meselesidir.

---

* O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Kur'an'ın tesbiti iki manaya gelir:

1- Kur'an'ın Ezber Yoluyla Tesbiti: Kur'an'ın, Rasulü Allah döneminde ezberlenerek belleklerde korunduğu hususunda bütün Kur'an araştırmacıları hemfikirdirler. Zira o dönemin en ideal öğrenim metodunun ezber ve sözlü metod¹ olduğunu biliyoruz. Diyebiliriz ki bu metod, Kur'an'ın tahriften korunması için alınmış önemli önlemlerden biridir.

Cebrail, Allah'tan aldığı vahiyleri, Peygamber'e okur, O da kendisine okunanları akılda tutardı.

Kıyâmet Sûresi'nde, Allah (c.c) Peygamber'ine şöyle bir vaadde bulunmuştur: "(Resûlüm!) O'nu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz O'nu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve O'nu okutmak bize aittir. O halde, biz O'nu okuduğumuz zaman, sen O'nun okunuşunu takip et. Sonra şüphen olmasın ki, O'nu açıklamak da bize aittir."²

Tabresi, bu ayetlerin tefsirinde; "İbn Abbâs'ın rivayetine göre; Allah Resulüne Kur'an nazil olurken O, dilini hareket ettirmeye başlar ve indirilen ayetleri okurdu. Zira Kur'an'ı çok severdi. Unutmamak için onu öğrenmeye ve hıfz etmeye hırs ve ihtimam gösterirdi..."³ şeklinde bir izahta bulunur.

Nitekim Cebrail, Peygambere (a.s)'a vahyi getirir, Peygamber (a.s) da gelen vahyi önce ezberler sonra da ezberlediklerini ashabına okurdu.⁴ Sahabe de Rasulü Allah'ın okuduğu ayetleri bir kaç defa dinler ve Peygamber gibi onlar da o ayetleri ezberlerdi. Buna ilave olarak onlar öğrendikleri ayetleri namazlarında tekrar ederlerdi. Sonra da nazil olan Kur'an ayetlerini orada bulunanlar bulunmayanlara öğretirler bu sayede, ayet veya surelerin nüzulünden bir veya iki gün geçmeden yeteri kadar sahabe onları ezberleyerek Peygamber (a.s)'a arza hazır olurlardı. Fırsat bulduklarında da Kur'an'ın nazil olmuş kısmını Rasulü Allah'ın huzurunda hatmederlerdi.⁵

Hicri II. yılda Medine'de, orucun farz kılınmasından itibaren, Rasulü Allah her yılın Ramazan ayında, o ana kadar inmiş olan ayetleri Cebrail'e arz edip okuyor, sonra Cebrail de Peygamber'e okuyordu ki bu işleme "arza" deniyordu. Böylece her sene o zamana kadar inmiş olan

¹ Bağdâdî, Hatib, *Takyîdü'l-İlm*, Dimeşk 1949, ss. 36 vd.

² Kıyâmet (75), 17

³ Tabresî, Ebû Ali Fadl b. Hasan, *Mecmau'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Tahran, 1373, X, ss. 397, 475

⁴ Merzûk, Muhammed Abdulaziz, *el-Mushafu's-Şerif*, Mısır 1975, s. 40; el-Kummî, Abbas, *Sefinetü'l-Bihâr ve Medinetü'l-Hikem ve'l-Âsâr*, Tahran, 1355, II, 415; Kuleynî, Muhammed b. Ya'kub, *el-Kâfi*, trc ve şrh: Seyyid Hâşim Resûli, Tahran, 1387, IV, 394-418; Hamîdullah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, trc: Salih Tuğ , İstanbul, 1993, s. 41

⁵ Zencânî, Abdullah, *Tarihu'l-Kur'an*, Beyrut, 1969, ss. 38-39

ayetler gözden geçiriliyor ve yapılan karşılaştırmalarla kesinlik kazanıyordu. Rasulüallah'ın vefatından önceki son Ramazan ayında bu okuma iki kere tekrarlanmış; Hz. Peygamber de, bunun yakında vefat edeceği manasına geldiğini anlamıştı.⁶

Kur'an'ın belleğe alınarak hıfzedilmesi anlamına gelen Kur'an'ın hafızalarda tesbiti, yani "ezberlenmesi" Peygamber zamanında kesin olarak gerçekleşmiştir. Peygamber (a.s) zamanında sahabilerden bir kısmı Kur'an ayetlerini ezberlemişler ve bunlar "huffaz" veya "kurra" olarak meşhur olmuşlardır.

Ensar ve Muhacirden; Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Sa'd b. Ubeyd, Ebu'd-Derda, Uveymir b. Zeyd, Muaz b. Evs, Ebu Zeyd b. Sabit b. Zeyd, Ubey b. Ka'b, Ubeyd b. Muaviye, Zeyd b. Sabit, Ubade b. Samit, Ebu Eyyub el-Ensari, Mücemmi b. Cariye, Talha, Abdullah b. Mesud, Huzeyfe, Salim b. Ma'kal, Ebu Hureyre, Abdullah b. Saib, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr b. As, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr, Muaz b. Cebel, Fudale b. Ubeyd, Mesleme b. Mahled, Aişe, Hafsa ve Ümmü Seleme, Peygamber zamanında Kur'an'ı ezberleyenlerden meşhur olanlarıdır.⁷

Ancak Rasulüallah zamanında Kur'an'ı ezberleyen kişilerin isimlerini zikreden ve sayılarından söz eden bütün kaynaklarda tam bir kesinlik yoktur. Bazıları meşhurlarını almış, bazıları bildiklerini yazmış, hatırlayamadıklarını almamış, bazıları da bunu şiirlere dökmüş, şiir kafiyesi gereği zikretmediği bir kısım Kur'an hafızı dışarda kalmıştır.

Şüphesiz Rasulüallah döneminde Kur'an'ı ezberleyenlerin sayısı oldukça fazla idi. Çünkü Kur'an'ı öğrenmeyi Rasulüallah teşvik etmiş ve bu konu üzerinde titizlikle durmuştu. Sahabe de bütün gayretlerini Kur'an'ı ezberleme uğruna sarf etmişlerdi.

Bu konuda Rasulüallah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

⁶ Ebü Şâme el-Makdisî, Şihâbüddin Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim, *Kitâbu'l-Mürşidü'l-Vecîz*, thk: Tayyar Altıkulaç, Ankara 1986, ss. 22-23; Hamidullah, *a.g.e.*, ss. 42, 91; Müslim, İbn Haccac el-Kuşeyrî en-Neysâbüri, *el-Câmiu's-Sahîh*, 2. baskı, Çağrı yay., İstanbul, 1992, Kitâbu Fedâilî's-Sahâbe 15 (II, 1905)

⁷ Buhâri, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmail, *es-Sahîh*, 2. baskı, Çağrı yay., İstanbul, 1992, Kitâbu Fedâilî'l-Kur'ân 8 (VI, 102); ed-Dabbâğ, Muhammed Ali, *Semiru't-Talibîn fî Resmî ve Zaptî'l-Kitâbi'l-Mübîn*, Tashih: Abdu'l Hamid Ahmed Hanefî, Kahire, trz., ss. 8-9; Ebü Şâme, *a.g.e.*, s. 38; Ebü Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Medhal li Dirâseti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1992, s. 240; İbnu'n-Nedim, Muhammed b. İshak b. Ya'kup, *Fihrist*, Mısır 1348, ss. 47-41; el-Kurtûbî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988, I, 42; es-Sâlih, Subhi, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1968, ss. 66-68 ; Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Itkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, İstanbul, 1978, I, ss. 94-96; et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, 2. baskı, Çağrı yay., İstanbul, 1992, Kitâbu'l-Menâkıb, 32 (V, 666); Zencânî, *a.g.e.*, s. 47; Ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk: Yusuf Abdurrahman el-Mer'aşelî, Beyrut, 1990, I, 335, 337

“Sizin en hayırlınız; Kur’an’ı öğrenen ve onu öğretendir”⁸.

“Ümmetimin şereflipleri Kur’an’ı ezberleyenlerdir.”⁹

“Kur’an’ı okuyunuz. Çünkü Kur’an, okuyanlara kıyamet günü şefaatçi olarak gelecektir”¹⁰

Bu ve benzeri hadisler¹¹, Peygamber’in ashabını harekete geçirmiş, genç-yaşlı, kadın-erkek, çocuk, köle demeden herkes Kur’an’ı ezberlemek ve anlamak için adeta yarış içine girmişlerdir.

Peygamber (a.s)’in, ashabından Kur’an’ı ezberleyenleri ezberlemeyenlerden üstün tutması, savaşlarda çoğu zaman İslâm’ın sancağını Kur’an hafızlarına vermesi, bir topluluğu bir yere gönderdiğinde onlara namaz kıldırma için imam olarak Kur’an’ı en iyi okuyanı tayin etmesi, birden fazla cenazenin bulunduğu bir ortamda kabire, Kur’an’ı en iyi bilen önce koyması, bir erkekle bir kadını evlendirirken mehir olarak Kur’an’dan ezberinde olmayı yeterli sayması¹² ve benzeri teşvikler, Kur’an’ın ezberlenerek tesbit edilmesinde mühim rol oynamıştır.

Muhammed Hamidullah, Tevrat metinleri ile Kur’an metinleri arasındaki farkı özetlerken şöyle der: “Yahudiler Cumartesi günü ma’bedlerinde toplanırlar. İbadetlerini idare eden haham Tevrat ayetlerini okur, ötekiler sadece dinlerler. Haham da ezberinden okuyamaz, kitaptan okur. Müslümanların hepsi ise namazlarında hafızalarından okurlar. Peygamberimizin aldığı bu tür tedbirin de, Kur’an metninin mahfuz kalıp bize intikal etmesi hususunda rolü vardır. Yahudilerde hahamdan başkası Tevrat’ı okuyamazdı. Tevrat sadece ma’bedlerde bulunurdu. Bu durumda herhangi bir kimse Tevrat’ı ortadan kaldırmak isteyince, Yahudi ma’bedlerine girerek oradaki nüshaları imha etmesi kâfi gelirdi. Halbuki müslümanların hepsinin evlerinde şahsi Kur’an nüshaları olduğu gibi ayrıca onu hafızalarında da tutuyorlardı”¹³

Kur’an hafızları, önceleri Suffe Ashabı ile birlikte Medine mescidinde kalıyorlardı ve bu durum H. 40 yılına kadar böyle devam etti. Hafızların sayısı artınca Mahreme b. Nevfel’in evine yerleştiler. Burası

⁸ Ahmed, İbni Hanbel, *Müsned*, 2. baskı, Çağrı yay., İstanbul, 1992; I, 58; Buhâri, *Kitâbu Fedâilü’l-Kur’ân* 21 (VI, 108); İbni Mâce, Muhammed b. Yezid Ebü Abdillâh, *es-Sünen*, 2. baskı, Çağrı yay., İstanbul, 1992, Mukaddime 16 (I, 76); Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şerefu’n-Nevevî ed-Dimeşki, *Riyâzü’s-Sâlihîn*, thk ve thr: Abdulaziz Rabah ve Ahmed Yusuf ed-Dakkâk, Dimaşk, 1994, s. 327

⁹ el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ*, Beyrut, 1399, I, 129

¹⁰ Nevevî, *a.g.e.*, s. 326

¹¹ Nevevî, *a.g.e.*, ss. 326-328; Cânan, İbrahim, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara, 1988, III, 224-244

¹² İbni Kesir, İmâdüddin İsmâil, *Fedâilü’l-Kur’ân*, Beyrut, 1347, ss. 40, 64

¹³ Hamidullah, Muhammed, *Kur’ân-ı Kerim Târihi*, trc: Suat yıldırım, Erzurum, 1978, s. 15

hafızların merkezi oldu ve Dâru'l-Kurra olarak isimlendirildi. Abdullah b. Ümmi Mektum, Bedir savaşından sonra Mekke'den Medine'ye geldiğinde bu eve yerleşmiştir. Burası aynı zamanda güvenilir bir yer olarak kabul gören bir adres haline geldi.¹⁴

2- Kur'an'ın Yazı Yoluyla Tesbiti: Kur'an'ın tesbiti tabirinden kastedilen ikinci mana ise; O'nun yazılmasıdır. Hz. Peygamber'e vahyedilen ayetlerin bir süre, sadece Peygamber'in ve ashabının hafızalarında muhafaza edilip yazıya geçirilmemiş oldukları muhtemel görünmektedir. Çünkü o sırada Peygamber'e iman etmiş fazla insan yoktu. Fakat bu ilk dönem metinleri uzun olmadığı gibi fazla sayıda da değildi. Hz. Peygamber'in onları unutmama tehlikesi yoktu, zira onları namazlarında daima okuyor ve konuşmalarında tekrar ediyordu.

Kur'an'ın hangi tarihten itibaren yazıya geçirilmeye başlandığını tam olarak bilemiyoruz, ancak daha ilk dönemlerden itibaren Kur'an'ın yazıya geçirilmiş bazı bölümlerinin olduğuna dair tarihsel kanıtlar vardır. Bunlardan biri de Hz. Ömer'in müslüman olmasına vesile olan yazılı belgedir.¹⁵

Hız. Peygamber (a.s), vahyin gelişinden hemen sonra yazı bilen birisine onu yazdırıyordu. Bundan da önemlisi vahyi yazdırdıktan sonra onu tekrar ettiriyor, okutturuyor ve herhangi bir yanlışlık bulduysa düzeltiyordu.¹⁶ Müteakiben o katibe; "Yazdığımı çoğalt ve mü'minlere dağıt" diyordu. Belki de yazı bilen mü'minler bizzat kendileri istinsah ediyorlardı.

Kur'an'ın yazılı olduğuna dair başka bir hadise de Hicretten bir kaç yıl önce, İslâm Dini'ne girmek üzere Medine'den Mekke'ye gelen ve Akabe Biatı'na katılan, Rafi' b. Malik'le ilgilidir. Rafi' müslüman olunca Hız. Peygamber ona, o zamana kadar vahyolmuş ayet ve surelerden oluşan bir Kur'an metni vermişti. O da yazılı metni Medine'ye götürmüş ve kendi evinde halka okumaya başlamıştı. Yazılı Kur'an metinleri konusunda doğru bir rivayet olarak ikinci belge budur.¹⁷

¹⁴ Mahreme b. Nevfel, Mekke'nin fethinden sonra müslüman oldu. Annesi Rukayka, Mahreme'den önce müslüman olmuştu. Peygamber (a.s)'i düşman tuzağından haberdar ederdi. Bu ev, Dâru'l-Kurrâ olarak isimlendirilmiştir. Zübeyrî, Mus'ab, *Nesebu Kureyş*, Kahire, 1953, s. 262

¹⁵ Hız. Ömer, İslâm'a giren kırkıncı kişi olarak bilinir. O, vahyin 5. yılında, hicretten 8 sene önce müslüman olmuştur. Bkz: Hamidullah, *a.g.e.*, s. 41; el-Hımyerî, Abdül-Melik b. Hişam b. Eyyüb, *es-Sıretü'n-Nebeviyye*, Kahire, 1955, I, 344; İbnu Sa'd, Muhammed, *es-Sıretü'n-Nebeviyye mine't-Tabakâti'l-Kübrâ*, Kahire, 1989, III, ss. 267-268; es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Târîhu'l-Hulefâ*, Mısır, 1952, ss. 109-110

¹⁶ Hamidullah, *a.g.e.*, s. 42

¹⁷ Hamidullah, *a.g.e.*, s. 44

Hız. Hamza da, Uhud savaşında şehid düşmeden önce kendisi için, o zamana kadar inen ayetlerin yer aldığı bir mushaf hazırlamıştır.¹⁸

Zerkani, İmam Muhasibi'nin, "Kur'an'ın yazılması sonradan olan bir faaliyet değildir. Hız. Peygamber (a.s) yazılmasını emrederdi"¹⁹ dediğini naklederek, Kur'an'ın bizzat Peygamber zamanında yazıldığını bize haber vermiştir.

Zeyd b. Sabit'in, "Biz Rasulüllah zamanında Kur'an'ı deri parçalarına yazdık"²⁰ sözü de, Kur'an'ın Peygamber zamanında yazıldığının açık delilidir. Suyuti, bu delilin Kur'an'ın toplanması hususuna da ışık tutan bir delil olduğunu söyler.²¹

Diğer bir delil de Hız. Peygamber'in vefatından sonra Hız. Ebu Bekir'in, Peygamberimizin evinde bulunduğu bir takım sahifeleri bir iple bağlamış olmasıdır.²²

Tarihi kaynaklarda, Kur'an vahiylerinin Peygamber'in şahsen gözetimi altında yazılarak kaydedildiğine dair yeteri kadar bol rivayet vardır. İnanmayanlar tarafından müslümanlara vahşice zulmedildiği zaman dahi, bu vahiy katipleri Peygamber'e vahyedilen her ayeti yazarak kaydetmek üzere her zaman onun çevresinde hazır bulunmuşlar, Peygamber ve onun yakın arkadaşları, Mekke'den ayrılıp Medine'ye göç ettiklerinde, yolculuğun zorluklarına rağmen yazım malzemelerini yanlarında taşımışlardır.²³

Allah Rasûlü, düşman topraklarına mushaf ile yolculuk yapmayı yasaklamıştı.²⁴ Amaç, mushafın düşman eline geçmemesi idi. Kur'an, müslümanlar arasında nüshalar halinde bulunmasaydı böyle bir yasağın konulması söz konusu olmazdı.

Ayrıca Kur'an'ın bizzat kendisi de Kur'an'ın yazıldığına işaret eder:

"Hayır! Şüphesiz bunlar (ayetler), değerli ve güvenilir katiplerin elleriyle (yazılıp) tertemiz kılınmış, yüce makamlara kaldırılmış mukad-

¹⁸ Ramyar, Mahmud, *Târîhi Kur'ân*, Tahran 1990, s. 334; Şâhin, Abdussabûr, *Târîhu'l-Kur'ân*, Kahire 1966, s. 126

¹⁹ ez-Zerkânî, Muhammed Abdu'l-Azîm, *Menâhîlu'l-İrfân*, Beyrut, 1988, I, 63.

²⁰ Buhârî, Kitâb'ü Tefsîri'l-Kur'ân 20 (V, 210); İbni Hanbel, V, 185; el-Merzûg, *a.g.e.*, s. 3; et-Tirmizî, Kitâb'ü Tefsîri'l-Kur'ân 9 (V, 283)

²¹ Suyûtî, *a.g.e.*, I, 78.

²² Suyûtî, *a.g.e.*, I, 76

²³ Khalife, Mohammed, *The Sublime Qur'an and Orientalism*, London 1993, s. 38; Muhammed Ali, Mevlânâ, *İslâm Dîni*, trc: Nâciye Hamdi Akseki, İstanbul 1946, ss. 44-45 (1.dp) ; Bu malzemeler, deriler ve parşömenlerdi. Zor şartlar altında ağaç, hurma dalı, taş, kemik v.s gibi aletlerin taşınması güç olurdu.

²⁴ Meclisî, *Bihâru'l-Envâr fi Ahbâri'l-Eimmeti'l-Ethâr*, Tahran, 1312, II, 19, 46

des sayfalarda (yazılı) bir öğüttür, dileyen ondan (Kur'an'dan) öğüt alır.²⁵

“Yine onlar dediler ki: (Bu ayetler), O'nun başkasına yazdırıp da kendisine sabah-akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır.”²⁶

Bu ayet, Mekke döneminin 6. ve 7. senesinde nazil olmuştur. Müşrikler burada Kur'an'ın yazıldığını söylüyorlar. Bu ayet, Kur'an'ın yazıldığına işarettir.

Kur'an, müşriklerden 10 sure getirmelerini istiyor. Bu ayetin içinde olduğu Hüd Sûresi hicretten 4 yıl önce nazil olmuştur.²⁷

Bu gösteriyor ki, Kur'an o dönemde yazılı bir mecmua olarak mevcuttu. O zamanda bu mecmua, 3400 ayetten ibaretti. Bunların aynı zamanda müşriklerin elinde bulunması gerekir.²⁸

Müşrikler, ne ile mücadeleye davet edildiklerini biliyorlardı. Bunu bildikleri için de Peygamber ve ashabı ile tartışıyorlardı. İnsanlar, bilmedikleri meçhul bir şeyle mücadeleye çağrılmazlar. Buradan anlıyoruz ki, bi'set'in 8. ve 9. yıllarında o zamana kadar inen ayetler toplanmıştı.

Müşrikler Peygamber (a.s)'a, bize kitap getirmeden inanmayız diyorlardı. Yahudiler de bunu biliyorlardı. Çünkü onlar Kitab-ı Mukaddes'i kağıt üzerine yazıyorlardı. Buna en açık delil, En'am Sûresi'nin 91. ayetidir. Öyleyse Yahudiler, kağıt üzerine yazılan Kur'an'ı da biliyorlardı. Rasulüllah döneminde Kur'an, kağıt üzerinde toplanmıştı. Sahabede mevcuttu.

Kur'an'da “suhuf” kelimesi 8 kere tekrar edilmiş, yassı sahifelerden²⁹ ve kitap varaklarından söz edilmiştir.³⁰

Sünnette de bir çok yerde açık ifade ile Kur'an'ın Peygamber zamanında tesbit edildiğinden bahsedilir. En belirginleri, “Sakaleyn hadisleri”dir. Bütün müslümanlar tarafından bilinen ve meşhur olan bu hadise göre Hz. Peygamber, “Kitab”ı, ümmete ne şekilde bıraktığını genel olarak ifade eder. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. “Size kıymetli iki şey bırakıyorum. Allah'ın kitabı ve Ehli beytim”³¹

²⁵ Abese (80), 11-16

²⁶ Furkân (25), 5

²⁷ Bazargan, Mehdi, *Seyri Tahavvuli Kur'an*, Tahran 1360, I, 143

²⁸ Ramyar, a.g.e., s. 282

²⁹ Müddessir (74), 52

³⁰ Enbiyâ (21), 104. Kitap; üzerine yazı yazılan kağıtlardan teşekkül etmiş demektir. “Kitap”, “yazılı belge” ve “yazı” anlamlarına gelir. Çoğulu “kütüb” dür. Bkz: Blachere, Regis, *Introduction au Coran*, Paris, trz., s. 5

³¹ İbni Hanbel, III, 14, 17 ; et-Tirmizî, *Kitâbu'l-Menâkıb* 31, (V, 662); es-Sağîr, Muhammed Hüseyin Ali, *Târîhu'l-Kur'an*, Beyrut, 1983, s. 78; Zerzur, Adnan Muhammed, *Ulûmu'l-Kur'an*, Beyrut, 1991, s. 81

Kur'an'ın hafızalarda tesbiti anlamına gelen "hıfzı" ve farklı varaklarda yazılması, Hz. Peygamber (a.s) döneminde tamamlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'e son derece önem veren, onu koruyan hatta Kıyamet, 15-16. ayetiyle acele okuması dahi nehyedilen Hz. Peygamber'in, Kur'an'ı zihinlerde dağınık vaziyette bırakmış olabileceği nasıl olur da tasavvur edilebilir?

Diğer taraftan bu yazma işi şu şekilde olmuştur: Vahiy parça parça geldiğinden surenin bitmesine kadar geçici olarak ufak tefek şeyler üzerine yazılmış, sonra daha uygun malzeme üzerine kopya edilmiştir. Bir surenin tamamının inmesi biter bitmez katipler, Hz. Peygamber'in gözetiminde son şeklini vermek üzere ayetleri bulunmaları gereken sıraya yerleştirmişlerdir.³²

Yazılan ayetler, Peygamber'e arz edilmiş, o da yanlışları düzeltmiştir.³³ Rasulü Allah, inen vahiylerin nasıl yazılacağı hususunda da ashabına yol göstermiştir. Özellikle adı Kur'an'ın derlenip tesbit edilmesiyle özdeş olan üçüncü halife Hz. Osman'ın bildirdiğine göre; her hangi bir ayet ve çeşitli surelerden oluşan bir bölüm kendisine indirildiğinde, Allah'ın elçisi Kur'an'ı önceden kaydeden kişilerden birisini çağırıp ona: "Bu ayetleri kendisine yakın ayetlerin bulunduğu falan sureye yazın" demiştir. ³⁴ "Lâ yestevil Kâidüne..."³⁵ ayeti indiğinde Rasulü Allah, bir kalem ve hokka alarak Zeyd b. Sabit'in çağrılmasını istemiştir. ³⁶ Bu da gösteriyor ki ihtiyaç anında Peygamber (a.s)'ın talimatı ile bu konuda sahabilere görevler verilmiş ve bu suretle O'nun gözetiminde Kur'an ayetleri yazılmıştır. Keza Cebrail, ayetlerin surelerin hangi yerine konulacağını haber vermiştir. Bu şekilde Kur'an'ın yazım işlemi gerçekleşmiştir.

Önce deri parçalarına yazılan bu ayetler, sicil gibi hazırlanan sayfalara aktarılmış, Rasulü Allah'ın işareti ile de her ayetin hangi sure içinde ve nerede yer alacağı belirlenmiştir. Peygamber'in vahiy katiplerinden bazıları, parça parça ayetleri değil, bilakis sureleri yazmışlardır.³⁷

Muhammed Hamidullah, Menazır Ahsen Gilani'nin yazı malzemeleriyle ilgili şu tesbitini bize nakletmektedir: "Sert bir cisim üzerine yapılan kakmalar, silinip kaybolma hususunda mürekkebin v.b. ile yazılmış bir şeyden daha çok mukavemet ederler. Aynı şekilde parşömen ve

³² Hamidullah, *a.g.e.*, s. 43

³³ Hamidullah, *a.g.e.*, s. 42

³⁴ ; Mohammed Khalife, *a.g.e.*, s. 38 ; et-Tirmizî, Kitâb'u Tefsiri'l-Kur'an 4 (V, 241)

³⁵ Nisâ (4), 95

³⁶ Buhârî, Kitâb'u Fedâilî'l-Kur'an 4 (vi, 100); el-Haysemî, Nüreddin Ali b. Ebi Bekr, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Beyrut 1986, VII, 12 ; İbni Kesîr, İmâduddîn İsmâil el-Kureşî, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire 1988, I, 512;

³⁷ Mihrân, Muhammed Beyyûmî, *Dirâsetün Târihiyyetün mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyad, 1980, s. 24

deri, papirüsten daha çok dayanıklıdır. Vahiilerin parçalar halinde gelmesi sebebiyle bunlar önce, geçici olarak küçük eşyalar üzerine yazılıyor ve böylece nazil olan surenin tamamlanmasına kadar bekletiliyor, sonra daha münasib ve uygun başka bir malzeme üzerine geçiriliyordu.”³⁸ Zerkeşi de, Beyhaki'nin: “Kanaatimce bundan maksat, ayrı ayrı zamanlarda inen ayetleri Hz. Peygamber'in nezaretinde sureler halinde derlemektir” diyerek aynı görüşü desteklediğini söylemiştir. ³⁹

B- KUR'ÂN'IN YAZILDIĞI MALZEMELER

Ayet ve sureler şeklinde derlenen ve kaleme alınan Kur'an, pek çok malzeme üzerine yazılıyordu. Bu yazı malzemelerinin neler olduğunu bize anlatan ilk kaynak Kur'an'dır. Kur'an'da yazı malzemesi olarak geçenler şunlardır.

Kalem⁴⁰, Harir⁴¹, Dihan⁴², Rakk-ı Menşûr⁴³, Sicl⁴⁴, Suhuf⁴⁵, Kırtas⁴⁶, Kitab⁴⁷, Midad.⁴⁸

Bunlara ilaveten; rik'a, lihaf, usub, ektaf, edla, levh ve kadim⁴⁹ de yazı malzemeleri olarak kullanılmıştır.

Yazı malzemeleri, daha çok vahiy katibine ve onun imkanına göre değişiyordu. Kırtas, deri, kemik, levha, odun ve ağaç yaprakları gibi yazı yazabilecekleri her şeye Kur'an'ı yazıyorlardı. Bu anlatılan yazı aletlerinin kullanıldığı her türlü Kur'an yazısına ise “sahife” deniliyordu.⁵⁰

Fakat Rasulülla döneminde özel katiplerin ve zengin sahabilerin kullandığı yazı malzemesi daha çok deri ve kağıttı. Kur'an daha çok deri ve kağıt üzerine yazılmıştı. Derinin o dönemde yazı malzemesi olarak kullanıldığına dair pek çok delil vardır:

Hicret esnasında çölde, Süraka b. Malik, Rasulüllahtan bir emannâme istedi. Rasulülla'nın emriyle Ebu Bekir ona bir emannâme

³⁸ Hamîdullah, *a.g.e.*, s. 43

³⁹ ez-Zerkeşi, *a.g.e.*, I, 354

⁴⁰ Alak (96), 4; Lokmân (31), 27; Kalem (68), 1; Âl-i İmrân (3), 44

⁴¹ Hacc (22), 23 Yazmak için kağıt yerine kullanılıyordu.

⁴² Rahmân (55), 37 Dühnun cem'i olup, post, deri anlamında kullanılmıştır.

⁴³ Tûr (52), 3 İnce deri demek.

⁴⁴ Enbiyâ (21), 104. Antlaşma anlamında.

⁴⁵ Taha (20), 133. Sahifenin çoğulu olup 8 yerde zikredilmiştir. Taha (20), 133; Necm (53), 36; Abese (80), 13; Tekvir (81), 10; Ala (87), 18,19; Müddessir (74), 52; Beyyine (98), 2

⁴⁶ En'âm (6), 7, 19, 91

⁴⁷ Çok yerde geçer.

⁴⁸ Mürekkep anlamında olup yazma işinde kullanılıyor. Bkz: Kehf (18), 109

⁴⁹ Ramyar, *a.g.e.*, s. 276

⁵⁰ İbnu Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, tsh: Emin Muhammed Abdulvahhâb ve Muhammed Sâdık el-Ubeydî, Beyrut-Lübnan, 1996, V, 291

yazdı. Bu mektup deri üzerinde idi.⁵¹ Buradan yazı aletlerinin de hicret esnasında götürüldüğünü anlıyoruz. Ayrıca beraberinde götürdükleri bu yazı malzemeleri, yanlarında kolayca taşıyabilecekleri ve gizleyebilecekleri türdendi. Çünkü düşmanları Kureyş, onları gördüklerinde ellerinden alıp tahrip ediyorlardı. Bu da ancak deri ve kağıt cinsinden malzemeler olabilir.

Tebük seferinde, Mâlik b. Ahmer Rasulüllah'a gelerek müslüman oldu. Resulüllah'tan bir emannâme istedi. Ona verilen mektup, deri parçası üzerine yazılmış, dört parmak genişliğinde ve bir karış uzunluğunda idi.⁵²

Dumetül-Cendel meliki, Ukeydir'e verilen mektup da beyaz deri üzerinde idi.⁵³

Bu mektuplar, işlenmiş deri üzerine yazılmıştı. Daha sonra bunları, raqq= İnce deri ve ceylan derisi takip etmiştir.

Zeyd, Rasulün katipliğini yaparken, Kur'an'ı derilere yazıyor, Peygamber'in son arzasında bulunuyor ve Kur'an'ı Peygamber'e arz ediyordu.⁵⁴

Haris-i Muhâsibi de, Resulüllah'ın Kur'an'ın yazılmasını emrettiğini ve ayetlerin deri, yaprak, kağıt üzerine yazıldığını ve bunların Peygamber'in evinde muhafaza edildiğini⁵⁵ bildirmiştir.

Hiz. Ebu Bekir döneminde Kur'an toplanırken, Resulüllah'ın evinde bulunan Kur'an nüshası da alınmış ve zayi olmasın diye parçalar birbirine dikilmiştir.⁵⁶ Buradan Peygamberin evinde korunan mushafın deri veya kağıt üzerine yazıldığı anlaşılmaktadır.

Resulüllah, vefatı esnasında "bana kağıt, kalem getirin. Benden sonra sapmamanız için bir şeyler yazayım"⁵⁷ demiştir.

Bu misallerden, o dönemde kağıdın da meşhur olduğu anlaşılmaktadır. Bu rivayetler aynı zamanda, Hiz. Ebu Bekir ve Osman zamanında da kağıdın bolca bulunduğunu göstermektedir.

⁵¹ Hamîdullah, Muhammed, *Mecmûatü'l-Vesâiki's-Siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevî*, Kahire 1958, s. 12; İbnu Kesîr, İmâmuddîn İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Târih*, Kahire 1963, V, 348;

⁵² el-Kettânî, Abdu'l-Hayy, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, trc: Ahmet Özel, İstanbul, 1990, I, 206; Hamîdullah, *Mecmûatü'l-Vesâik*, s. 174

⁵³ Hamîdullah, *Mecmûatü'l-Vesâik*, s. 190

⁵⁴ ez-Zerkeşî, *a.g.e.*, I, 331; Bugün Taşkent, Topkapı ve Britisch müzelerindeki orijinal Kur'an nüshalarının ve varaklarının da ince deri olduğunu ve yazıların bu deri üzerine yazıldığını belirtmekte yarar görmekteyiz.

⁵⁵ Huccetî, Muhammed Bâkır, *Pejohesi der Târih-i Kur'ân*, Tahran, 1989, ss. 216-217; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 78

⁵⁶ Bâkır, *a.g.e.*, ss. 425-426; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 78

⁵⁷ Buhârî, *Kitâbu'l-İlm* 39 (I, 36); Müslim, *Kitâbu'l-Vasıyye* 5 (II, 1257, 1258).

Araplar, eskiden beri kağıdı biliyorlardı. O zamanlarda kağıt, Hindistan'da yapılıyor, oradan Yemen'e ve Yemen'den kervanlarla Şam'a, oradan da Rum'a, Anadolu'ya gidiyordu. O zaman, Güney İran, Hindistan ve hatta Çin'den kervanlarla getirilen mallar Kuzey Arabistan'a ve Şam'a nakledilerek oradan Rum iline getiriliyordu. Rumdan da güneye gidiyordu. Rum malları da Kuzeyden güneye taşınıyordu. Mekke, Arabistan'ın içinde kuvvetli bir ticaret merkezi idi. Kervanlar, Mekke'de beklemek zorunda idiler. Bu yüzden de Mekke halkı, tacir ve zengin idi. Ebu Süfyan'ın kervanının oldukça kalabalık olduğu rivayet edilir. Tabii ki, böyle büyük bir ticaret, hesap-kitap ve yazı malzemesini gerektirir. Halbuki kağıt, transit malı idi ve Mekke'de de ona ihtiyaç vardı. Bundan dolayıdır ki halk, kağıt ve kalemi bilmiyordu diye bir iddiada bulunamayız. Veya sadece deve kemiği, düz taşlar, hurma dallarından başka malzeme yoktur da diyemeyiz.⁵⁸

İbnu'n-Nedim şöyle diyor: "Ebû Bekir zamanında Zeyd b. Sâbit'e Kur'an'ı tesbit ve tedvin etme görevi önerildiğinde o şöyle dedi: "Vallahi, bir dağ yerinden oynatmak, Kur'an'ı toplamaktan bana daha ağır gelmezdi. Kur'an'ı kağıtlardan, ince derilerden, ince taşlardan, geniş hurma odunlarından ve insanların göğüslerinden vs.den topladım"⁵⁹

İbnu'n-Nedim'in bu sözünden şu anlaşılmaktadır. Kur'an, hem deri parçalarından, hem de diğer yazı malzemelerinden toplandı. Buradaki deri parçası, Resulullah'ın evindeki Kur'an'ın yazıldığı parçalardır. Diğer malzemeler de sahabilerin ellerindeki malzemelerdir. İhtiyaten karşılaştırılmak işlemi için onlar da Ebu Bekir zamanında toplanmış, resmi mushafın yazılmasından sonra bu mushaflar, tekrar sahiplerine iade edilmiştir.

Yukarıdaki misallerden, Mekke ve Medine'de o zaman kağıdın ve derinin mevcut olduğunu ve bunlara vahiylerin yazıldığını anlıyoruz. Krallara gönderilen mektuplar da, kağıtlar ve tabaklanmış deriler üzerine yazılmıştı. Kur'an için canlarını veren bu insanlar, deri ve kağıt pahalı diye onlara yazmamazlık edemezlerdi.

Böylece Kur'an, Peygamber'in hayatına yazıya geçirilmişti. Hz. Ebu Bekir'in katkısı, bu sahifelerin, sonraları Medine çevresinde dağıtılan bir kitaba nakli için düzenleme yapmasıydı. Allah bize, Kur'an'ın, Muhammed (a.s) zamanında O'nun da okuduğu tertemiz sahifelere yazıldığı⁶⁰ haberini veriyor.⁶¹

⁵⁸ Ramyar, *a.g.e.*, ss. 277-278

⁵⁹ İbnu'n-Nedim, *a.g.e.*, ss. 36-37; Suyûtî, *a.g.e.*, I, 76

⁶⁰ Beyyine (98), 2

⁶¹ el-Askalâni, Şihâbüddin Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. İbnu'l-Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kahire 1987, VIII, ss. 629- 630

Rasulullah, Mekke'den itibaren Kur'an ayetlerini vahiy katiplerine yazdırmıştır. İster vahiy yazanlar, ister mektupları yazanlar olsun ya da her ikisi de beraber, Hz. Peygamber'in katiplerinin sayısı çoktu. Abdullah ez-Zencani, "Kur'an Tarihi" adlı kitabında en meşhurları Hulefa-i Raşidin olmak üzere Hz. Peygamber'in kırk üç vahiy katibi olduğunu zikretmiştir.⁶²

114 surenin 86'sı Mekke'de nazil olmuştur. 6236 ayetten yaklaşık sadece 1600'ü Medine'de nazil olmuştur. Bu sayı dörtte birden biraz fazladır. Mekki ayetler kısadır ama kelime olarak ele alacak olursak, Medine'de inen ayetlerin kelime sayısının üçte biri kadardır. Burada Mekke'deki vahiy katiplerinin önemi artmaktadır. Özellikle Mekke devrinde Resulullah, Ebu Talib'in himayesinde ve Erkam'ın evinde faaliyetini devam ettirmiştir. Şu bir gerçek ki, Mekke devri hakkındaki bilgimiz, Medine devrinden daha azdır.

Özellikle; Osman b. Affan, Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Sa'd b. Ebi Sarh, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit ve Hanzala b. er-Rebi, hem Kur'an'ı hem de mektupları yazmışlardır.⁶³

C- AYET VE SURELERİN TERTİB VE DÜZENİ:

Yazılma anlamında Kur'an'ın tamamının tesbiti ve ayetlerin surelerdeki düzeni, muteber deliller ve belgelere göre kesin olarak Peygamber hayatında gerçekleşmiş ve Kur'an ilimlerinde araştırma yapan hiç bir bilim adamı bu hususta tereddüt etmemiştir.

Kur'an ilminde araştırmacıları meşgul eden ve onları farklı görüşlere sevk eden asıl mesele, ayetler gibi surelerin de peş peşe tanzim edilip edilmediği hususudur. Yani Kur'an, Allah Resulünün hayatında aynen ayetler gibi sureler de tertiplenerek tesbit ve tedvin edildi mi? Yoksa, böyle bir düzenleme Rasulullah'ın vefatından sonra mı gerçekleşti?

Başlangıçta böyle bir suale cevap vermek-çelişkili rivayetlerden dolayı- zor görünmekte ve Peygamber zamanında Kur'an'ın tesbiti ve tedvini konusunda araştırmacıların farklı kanaatlere sahip olduğu bilinmektedir. Binaenaleyh biz, bu kanaat sahiplerinin delillerini zikrettikten sonra kendi tercihimizi izhar edeceğiz.

1- Peygamber Zamanında Kur'ân'ın Tesbit ve Tertibini Kabul Edenlerin Delilleri:

Kur'an ilmi ile ilgili eski ve yeni pek çok belge ve kaynak araştırıldığında, Kur'an'ın Peygamber zamanında ayet ve surelerinin tanzim ve tertib edildiği sonucuna varırız.

⁶² ez-Zencânî, *a.g.e.*, s. 42

⁶³ İsa, Ahmed Muhammed Abdurrahman, *Küttâbu'l-Vahy*, Riyad, 1980,, ss. 65-66; Daha fazla bilgi için bkz: Öztürk, *a.g.e.*, ss. 79 vd.

Zeyd b. Sabit'in; "Biz Rasulü Allah zamanında Kur'an'ı ince derilerden te'lif ederdik" sözü gösteriyor ki, vahiy katipleri Peygamber zamanında Kur'an'ın tedvinine ilaveten tesbit, te'lif ve tertibiyle de meşgul oluyorlardı. Çünkü te'lif kelimesi sadece yazma anlamına gelmez. Aynı zamanda Kur'an'ın tanzim ve tertibini de ifade eder.⁶⁴ Yani bu hadise, vahiy katiplerinin yanında deri, kağıt gibi yazı aletlerinin bulunduğunu göstermekle beraber bizzat aynı katiplerin bu malzemeler üzerine Kur'an'ın ayet ve surelerini tertib etmeye çalıştıklarını da kanıtlar.

Fakat bu rivayet ile ilgili şu soru akla gelebilir: Peygamber zamanında Kur'an'ın tanzim ve tertib işi tamamlanıp, müdevven bir Kur'an hazırlandı mı?

Tabresi, Mecmau'l-Beyan adlı eserinde, Bagavi'nin şu tesbitini nakleder: "Peygamber, Kur'an'ı Cibril'in indirdiği şekilde imla ettiriyor ve yazılmasına nezaret ediyordu. Sahabe de bunu aksatmadan ve eksiltmeden Kur'an'ı iki cild arasına yerleştirmiştir. Kur'an, Peygamber zamanında toplanmış ve şu andaki şekliyle telif edilmiştir."⁶⁵

Bazı muhakkikler ve tarihçiler de Kur'an'ın Peygamber zamanında tesbit, tedvin ve tertib edildiğini açıkça ifade etmişlerdir:

Muhammed Bakır, bunlardan "Belhi"nin, "Camiu ilmi'l-Kur'an" adlı tefsir kitabında şöyle dediğini bize nakleder: "Müslümanlar için hüccet, Peygamber davetinin esas sermayesi ve dinin hükümlerini açıklayan Kur'an'ın, Rasulü Allah'ın hayatında kendi haline bırakılarak kıraat ve tilavet meselesinin kesinleştirilmemesi, ayet ve surelerinin tesbit, te'lif ve tertibine ihtimam gösterilmemesi düşünülemez"⁶⁶

Tabresi, Seyyid Murteza'nın; "Kur'an'ın Peygamber zamanında bugünkü mevcut tertibiyle tesbit ve te'lif edildiğini, sahabenin Kur'an'ı Rasulü Allah zamanında ta'lim ve tedris ettiğini ve Peygamber ashabından bir kısmının Kur'an'ı hıfzettiğini, Abdullah b. Mesud, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit gibi bazı sahabilerin, Kur'an'ı başından sonuna kadar bir kaç kere Peygamber nezdinde kıraat ve hatmettiklerini"⁶⁷ bize nakletmektedir.

Seyyid Murteza'ya göre, bütün bu deliller şuna delalet ediyor: "Kur'an, her hangi bir karışıklık ve dağınıklık olmaksızın Peygamber zamanında tam olarak tesbit ve tertib edilmişti ve bu konuda bazı Şia ve Haşeviye⁶⁸ alimlerinin muhalefetine itimad edilmemelidir. Çünkü bu

⁶⁴ Serhan, Abdulhamid İbrahim, *el-Vahy ve'l-Kur'an*, Kahire 1993, s. 140

⁶⁵ Tabresi, *a.g.e.*, I, 15

⁶⁶ Bakır, *a.g.e.*, s. 224

⁶⁷ Tabresi, *a.g.e.*, I, 15

⁶⁸ Haşeviye, hadisin senedini araştırmadan metnine güvenen insanlardır.

muhalefet, zayıf hadislere dayanmaktadır. Kur'an'ın tesbit ve tertib meselesinin sıhhati ise malum ve kesindir.”⁶⁹

Muasır fakihlerden biri kabul edilen el-Hui, Peygamber zamanında Kur'an'ın tesbit ve tertibi ile ilgili delilleri zikrediyor ve fıkhi bir değerlendirme yaparak muhaliflerin delillerini reddediyor ve şöyle diyor: “Peygamber'in ve sahabenin hallerini tedkik ettiğimizde Kur'an'ın Rasulü Allah zamanında tesbit ve tertib edildiği sonucuna varırız.”⁷⁰

Hui, Kur'an'ın ilk defa halifeler döneminde toplandığı hususundaki rivayetleri ve kaynakları muhtelif yönden cerhederek bu rivayet ve değerlendirmelerin zaafını, tutarsızlığını ve sahteliğini ispat ederek ilk defa halifeler vasıtası ile Kur'an'ın tesbit ve tertibinin, kitab, sünnet, icma, akıl ve tüm şer'i delillere aykırı olduğunu dile getirmektedir.⁷¹

El-Mebani müellifi de: “Biz biliyoruz ki Kur'an, Rasulü Allah'ın hayatında toplanmış ve tertiplenmiştir”⁷² demiştir.

Bauer der ki: “Allah Resulünün zamanında Kur'an, surelerin uzunluk sırasına göre küçük mecmualar halinde hazırlanmıştı. Örneğin; Hurufu mukattaa dediğimiz harflerle başlayan bazı sureler, mevcut metinde beşer, altışar sure şeklinde tertib edilmiş ve genel olarak uzunluk sırası esas alınmıştır.”⁷³

Kur'an'ın tertibinin sahabeye bırakılması, ferdler arasında ihtilafa sebep olacak ve herkes kendi arzusu ve ictihadına göre sureleri tertib edecektir. Peygamber'in böyle bir ihtilafın ortaya çıkmasına müsaade etmeyeceği aşikardır. Ebu'l-Fadl, İbnu'l-Enbari'nin; “Ayet ve harflerin düzeni ve uygunluğu gibi surelerin düzeni de Peygamber zamanında yapılmıştır. Kim sureyi takdim ya da te'hir ederse Kur'an'ın nazmını bozmuş olur”⁷⁴ dediğini nakleder.

2- Peygamber Zamanında Kur'an'ın Tesbit ve Tertibini Kabul Etmeyenlerin Delilleri:

Zeyd b. Sabit'in yukarda zikrettiğimiz, “Biz Rasulü Allah zamanında Kur'an'ı ince derilere yazardık” sözüne karşılık, yine Zeyd b. Sabit'in; “Peygamber (a.s) dünyadan ayrılırken Kur'an, bir mushafta toplanmamıştı” sözünü delil getirirler.⁷⁵

⁶⁹ Tabresi, *a.g.e.*, I, 15

⁷⁰ el-Hüi, Ebu'l-Kâsım el-Müsevi, *el-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Neced, 1969, ss. 376-377

⁷¹ *a.y.*

⁷² Bâkır, *a.g.e.*, s. 430 (el-Mebâni fi Nazmi'l-Meânî, s. 452'den naklen)

⁷³ Bauer, H., *Über die Anordnung der Suren und über die Geheimnisvollen Buchstaben im Qoran*, Leibzig, 1921, 1-20

⁷⁴ Ebu'l-Fadl, Mir Muhammedi, *Buhûs Fi Târîhi'l-Kur'ân ve Ulûmuhû*, Beyrut, 1980, s. 105

⁷⁵ el-Askalâni, Şihâbuddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. İbnu'l- Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Kahire 1939, IX, s. 9; Bâkır, *a.g.e.*, s. 227

Bu iki rivayet zahiren birbiri ile çelişkili görünse de bu rivayetleri birleştirebilir veya yorumlayabiliriz:

Birincisi: Birinci rivayete göre, Zeyd b. Sabit ve diğerleri, Peygamber zamanında Kur'an'ın tesbit ve tertibi ile ilgileniyorlardı. Fakat Resulullah'ın vefatından önce onu tamamlamaya muvaffak olamadılar. Yani surelerine göre, mürettep, munazzam veya müdevven bir Kur'an hazırlayamadılar.

İkincisi şudur ki; Kur'an'ın te'lifinden Zeyd b. Sabit'in kasdı, Kur'an'ın ayet ve surelerinin tertibiydi ki, Peygamber'in emriyle tamamlanacaktı ama onlar onu bir mushafta toplayamadılar ve Peygamber sadece onları ayet ve sureler ile ilgili has bir nazm ve tertibden haberdar etti.

Her halukarda ikinci rivayete göre Kur'an, mükemmel ve müdevven bir mecmua şekline getirilemedi. Hz. Ali'nin Allah Resulünün vefatından sonra Kur'an'ın tesbit ve tertibi ile meşgul olduğu ve onu bir mushafta topladığına atıf yapılarak eğer, Kur'an toplansaydı Ali'nin bunu toplamasına ihtiyaç duyulmayacaktı denmektedir.⁷⁶

Burada Ali'nin yaptığı işi yorumlamak da mümkündür. Kur'an, bugünkü tesbit ve tertib şekliyle Peygamber zamanında da mevcut idi. Tesbit ve tertible ilgili Ali'nin yaptığı iş ise Kur'an'ın ayet ve surelerinin nüzul tarihlerine göre tertib edilmesinden ibaret idi.

Muhakkiklerin bir kısmı, Kur'an'ın peygamber zamanında bir kitapta tesbit ve tertib edilmediğini söylemişlerdir.

Suyuti, Kur'an neden Peygamber zamanında bir mushaf veya defterde tesbit edilmedi? sorusuna, Hattabi'nin cevaben şöyle dediğini bize naklediyor: "Allah Resulü daima vahyin nüzulünü bekleyerek yaşardı. Yani Peygamberin hayatında hiçbir zaman vahiy kesilip katiplerin Kur'an'ı bir mushafta tesbit ve tertib edecek fırsatı olmamıştır. Bazı ayetler nazil olurken bazıları da nesh edilme ihtimali vardı. Böyle bir durumda Kur'an'ı toplamak mümkün mü? Açıktır ki, Peygamber'in vefatıyla vahiy kesildi, böylece sahabeden her biri, sırasıyla Kur'an'ı toplama işine başladı. Kur'an'ın tamamı Peygamber zamanında yazıldı ancak bir yerde cem edilmedi ve sureleri de tertib edilmemiştir."⁷⁷

Taberi'nin sözleri de Peygamber zamanında Kur'an'ın tesbit ve tertib edilmediği yönündedir. Tefsirinde şunlar yer almaktadır: "...Ve bu Kur'an, az kişinin elinde olup, cümleden müteferrik bir vaziyette idi. Übey b. Ka'b'ın yanında diğer herkesten fazla bulunuyordu. Çünkü o

⁷⁶ Bâkır, *a.g.e.*, s. 228

⁷⁷ Suyûti, *a.g.e.*, I, 76

daima Peygamber'in sohbet ve hizmetinde hazırды. Gece-gündüz vahiy iner inmez o yazardı. O hep Peygamber'in yanında idi."⁷⁸

Mushafların tertibi Peygamber zamanında yapılsaydı, sahabe, şahsi mushaflarının tertibinde ihtilaf etmeyecekti. Übey b. Ka'b ve İbnu Mesud'un Mushafları, bugün elimizdeki mushaftan farklıdır. Yani sahabe mushaflarının tertibinin farklı olması, tertibin olmadığına delildir.

İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadiste, o şöyle demiştir: Hz. Osman'a: "Tevbe Suresi'ni Enfal suresi ile birleştirmenden maksadın nedir? Enfal, Mesâni'den, Tevbe, Miün'dandır. Bu ikisini birleştirdin ve aralarına besmeleyi yazmadın" dedim. Osman da: "Enfal, Medine'de ilk inen surelerdendir. Tevbe ise son inen surelerdendir. Bu ikisinin kıssası birbirine benzer. Rasulüallah vefat etti. Bu iki surenin durumu hakkında bir açıklamada bulunmadı. Ben de onu ondan zannettim ve birleştirdim"⁷⁹ demiştir.

Öncelikle sahabe mushaflarının tertibi meselesine gelince, belki de sahabe bu tertibi, Rasulüallahın metin düzenini emretmesinden önce yapmışlardı. Sonradan bu tertibden haberleri oldu. Bu tertibe göre okumaya başladılar. Ama önceden yazdıkları mushaflarının tertibi, olduğu gibi kaldı.

İbnu Abbas'a atfedilen hadise gelince; bu hadisin zayıf olduğu hususunda görüş vardır. Zira bu hadisin senedinde Yezid el-Farisi vardır. Buhari onu zayıflar arasında saymıştır. Ahmed Şakir de bu hadisin aslı yoktur demiştir.⁸⁰

Bu konuda Muhammed Bakır şunları söylemektedir: "Kur'an'ın tamamı Peygamber zamanında malum idi. Sure sayısı da belli idi. Sahabeden hiç biri bu konuda tereddüt etmezdi. Ancak vahiy katipleri ve sahabe, onu tertiplenmiş düzenli bir kitab haline getirmemişlerdi. Kur'an okuyanlar da, sureleri okurken sıralara riayet etme mecburiyetini duymazlardı. Bunun sebebi şuydu: Sahabenin bir kısmı Peygambere sure nazil olduğu zaman- onu hıfzederler veya yazarlardı. Bazen Peygamber'in katılmadığı harplere iştirak etmek üzere Resulüallah'ın ikametgahından ayrılırlardı. Hazır bulunmadıkları bu sıralarda bazı sureler nazil oluyordu. Döndüklerinde, onlar yokken nazil olan ayet ve sureleri hıfz etmeye veya yazmaya çalışırlardı. Kaçırdıkları ayetlerin hıfz ve yazma işini ise daha sonra uygun zamanlara bıraktırlardı. Bu yüzden onların Kur'an yazılarında sure sırası açısından,

⁷⁸ Bâkır, *a.g.e.*, s. 229; et-Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân li Ulûmi'l-Kur'an*, Kahire 1903, I, 7

⁷⁹ İbni Hanbel, I, 57; es-Sicistânî, Ebû Dâvud Süleyman b. El-Eş'as, *es-Sünen*, 2.baskı, çağrı yay., İstanbul, 1992, Kitâbu's-Salât 122 (I, 498); et-Tirmizî, Kitâbu Tefsiri'l-Kur'an 9 (V, 272)

⁸⁰ el-Kattân, Mennâu'l-Halil, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, 1993, s. 144

takdim, tehir vuku buluyordu. Bazıları esasen Kur'an'ı yazmazdı. Hafızasına güvenirdi.”⁸¹

Surelerin tertibi ve düzeni ile ilgili serdettiğimiz lehte ve aleyhteki deliller ışığında vardığımız sonuç şudur:

Kur'an metninin düzeni Peygamber zamanında biliniyordu. Gerek sahabeye verdiği emirlerle gerekse birbirini izleyen sureleri kendisi okuyarak Peygamber, surelerin metin düzenini yapmıştır. Bununla ilgili kanıtlar da vardır: Bir hadiste peygamber (a.s): “Tevrat yerine Kur'an'ın yedi büyük suresi “Seb-ı Tıval”, İncil yerine “Mesani= Hüd-Nahl arası” ve Zebur yerine “Miün=100 ayet civarında olan sureler” ve buna ilave olarak “Mufassallar= Hamimlerden Kur'an'ın sonuna kadar” bana verilmiştir”⁸² demiştir.

Bu hadisten Kur'an'ın tertibi kastedilmiştir. Önce Seb-ı Tıval, Mesani, Miün ve en son, kısa süreler. Öyleyse Kur'an sureleri Peygamber'in buyurduğu şekilde tertib edilmiştir.

Übey b. Ka'b'ın bir rivayetinde Peygamberden surelerin isimleri nakledilmiş, Mülk ve Secde surelerinin birlikte zikredilişinin dışındakiler aynıdır⁸³ denmiştir.

Fatiha Suresi Kur'an'ın açış suresidir. Kur'an-ı Kerim, Cebrail'in vahyi ile Allah Rasulü tarafından tertib edilmemiş olsaydı, bu sureye Fatiha (açış) Suresi denmezdi. Çünkü bu surenin, nüzul sırasına göre ilk inen sure olmadığı hususunda icma vardır. Nazım, tertib ve anlam açısından bu surenin ilk sırada yer alması uygun görülmüştür.⁸⁴

Hz. Peygamber'in, Ramazan ayında teravih namazı kıldırıldığını ve bu namazda Kur'an'ın tamamını ayın sonunda bitecek şekilde bölüm bölüm okuduğunu, yani hatmettiğini de biliyoruz.⁸⁵ Resulullah, bu hatmi hangi sıraya göre yapmıştır.?

Aralarında Said b. Halid'in de bulunduğu bir grubun da belirttiğine göre, Peygamber, cemaate imamlık yaparken ikinci sureyi el-Bakara, üçüncüsünü Al-i İmran, adlarıyla okumuştur. Başka bir kere sinde de ilk sekiz sureyi şu andaki kutsal kitapta kayıtlı olduğu şekliyle okudu. Yine başka bir ibadet esnasında sırasıyla; “İsra, Kehf, Meryem, Taha, Enbiya” surelerini okudu.⁸⁶ Bu sureler bugün, sırasıyla 17, 18,

⁸¹ Bâkır, *a.g.e.*, ss. 430-431

⁸² Dârimî, Ebû Muhammed Abdillâh ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, 2. baskı, çağrı yay., İstanbul, 1992, Kitâb'ü Fedâilî'l-Kur'an 17 (II, 723, 724); Khalife, *a.g.e.*, s. 42; Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, 2. baskı, çağrı yay., İstanbul, 1992, İftitah 26 (II, 139, 140); Tabresî, *a.g.e.*, s.14

⁸³ Jefferi, Arthur, *Mukaddîmetân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır 1954, ss. 64-74

⁸⁴ es-Sağîr, *a.g.e.*, s. 82

⁸⁵ Hamîdullah, Muhammed, *İslâm'a Giriş*, trc: Cemal Aydın, Ankara 1996, s. 26

⁸⁶ Suyûti, *a.g.e.*, I, 83-84

19, 20, 21 numaralı sureler olarak aynı sırayla düzenlenmiş biçimde bulunuyor.

Kur'an'ın başında yer alan Bakara ve Al-i İmran sureleri Medine'de inmiştir. Halbuki onlardan önce 8 küsur sure Mekke'de inmişti. Ama başa alınmamıştı. Bu da bize, bu tertib işinin peygamber tarafından yapıldığını gösterir.⁸⁷

Ayrıca metin sırasının Peygamberin zamanından beri var olduğunu kanıtlayacak güçlü kanıtlar, Kur'an'ın kendi içinde de aranabilir. 75. Sureyi okuyalım:

“Onu kalbinde toplamak ve lisanında kıraatini sabit kılmak bize aittir. Sana Kur'an'ı kıraat eylediğimizde sen onun kıraatine tabi ol.”⁸⁸

“Onu toplamak” sözü burada ayet ve sureleri düzenleyerek bir araya getirme anlamında kullanılıyor. Surelerin toplanması veya düzenlenmesi ancak ilahi olan belirli bir sıraya göre yapılabilirdi. Şurası açıktır ki, vahiyler Allah tarafından indirilmekle kalmayıp, ayrıca toplanarak düzenleniyordu.⁸⁹

Ayet ve surelerin metin düzeni üzerinde, konuyu farklı boyutlarıyla inceleyen müsteşrikler tarafından ortaya konan bir çok yorum okuyoruz. Tam olarak kaç tanesinin mushafın geleneksel düzenini kabul ettiğini söylemek, böyle bir durumda hiçbir yorum yapmaya gerek olmadığından imkansızdır. Diğer taraftan zamanla düzenlemeler yapıldığını ileri sürerek ayet ve surelerin sırasında kusur bulan müsteşrikler vardır. Ricoldo, Vincent de Beauvais gibi orta çağ yorumcuları, Kur'an'dan “uydurulmuş, yıpranmış ve düzensiz...devirler ve krallar nezdinde kronolojik bir zaman sırası yok”⁹⁰ şeklinde söz etmektedirler. Onlardan sonra gelen bazı müsteşrikler de buna benzer suçlamaları ısrarlı bir biçimde devam ettirecek, Muir, Nöldeke, Palmer, Rodwell ve daha yakın bir zamanda Jeffery, Cragg ve Kritjeck⁹¹ tarafından surelerin kronolojik sırayla farklı olarak düzenlendiği iddia edilecektir.

Rodwell ve Tritton, Zeyd b. Sabit ile komitesini surelerin düzenlenmesi sırasında her sistemi dikkate almamakla suçladılar.⁹² Oysaki bu müsteşrikler şu gerçeği unutmaktadırlar: Zeyd ve komitesi, Peygamberin kendisi tarafından belirlenen Kur'an'ın metin düzenini takip ediyordu. Her iki müsteşrik de Zeyd'in eline ne geçtiyse basitçe bir ara-

⁸⁷ Daha fazla bilgi için bkz: Öztürk, Hayrettin, *a.g.e.*, ss. 144-147

⁸⁸ Kıyâmet, 17-18

⁸⁹ Muhammed Khalife, *a.g.e.*, s. 43

⁹⁰ Daniel, N. , *İslam and the West: The Making of an Image*, Edinburgh, 1966, s 60

⁹¹ Cragg, K, *Counsels in Contemporary Islam*, Edinburgh, 1965, p. 175; Bethman, E. W., *Bridge to İslam: A Study of the Religious Forces of İslam and Christianity in the Near East* Allen, London 1953, p. 175; Jeffery, A., *İslam, Mohammad and His Religion* Lib, New York, 1958, p. 47

⁹² Tritton, A.S. , *İslam: Belief and Practice*, London, 1962, p. 15

ya topladığını sanmaktadır. Kritzeck, “tekdüze bir still, konularda süreklilik yok, okunması, anlaşılması ve birbiriyle uygunluğu olmayan çoğunlukla uyduruk ve yamama bir iş” diyerek Zeydi, surelerin düzenini kendisine göre uydurmakla suçlamaktadır.⁹³ En ağır suçlama ise, “Peygamberden kalan vahiylerdeki bir çok pasajın güvenilirliği oldukça kesin biçimde şüphelidir” biçimindedir. Bu eleştiri Jeffery tarafından yapılmıştır.⁹⁴ Fakat Jeffery bunu söylerken, bu iddiasını kanıtlamak için tek bir örnek bile verememiştir.

Bu müsteşrikler, bazı surelerin kesin sırasından bile emin değildirler. Örneğin; “Fatiha” suresinin kronolojik sırasını, Muir altı, Rodwell sekiz, Nöldeke kırksekiz olarak düşünmektedir. Jeffery ise bu sureyi Kur'an'dan olduğu gibi çıkarmaktadır.⁹⁵ Jeffery'nin “açılış” suresini Kur'andan çıkarma gerekçesi şudur: “Bu surede insan Allah'a hitab ediyor. Oysaki Kur'an'da her zaman Allah insana hitab eder.”⁹⁶ Halbuki bu ayetlerde ve diğer ayetlerde inananlara, Allah'a en iyi biçimde seslenmeleri için yol gösteriliyor.

Bu farklılıklar şaşırtıcı değildir. Bunların çıkış noktaları ve tarzları benzer olmasına rağmen vardıkları sonuçların farklı olması garip değildir. Onların tek benzerliği şudur: İslami gelenekçe Kur'an için saptanan surelerin sırasını, hepsi kabul etmemekte ısrarlıdırlar.

SONUÇ

Netice itibarıyla Kur'an, tamamıyla Resulullah zamanında ezberlenmiş ve buna ilave olarak deriler ve diğer yazı malzemeleri üzerine sahabe tarafından yazılmıştır. Ayetler ve sureler de, Rasulullah'ın emri ile bu günkü şekliyle tanzim edilmiştir. Surelerin bugünkü şekliyle tertibi Resulullah zamanında biliniyor ve sahabe tarafından okunuyordu. Cebrail de her sene Kur'an'ı Peygamber'e bu tertib üzere arz ediyordu. Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit ve Abdullah b. Mes'ud da Resulullah'a Kur'an'ı bu tertib üzere arz etmişlerdir. Ancak surelerin bugünkü şekliyle tanzim edildiği bir mushaf hazırlanamamıştı. Buna zaman yetmemişti. Sureleri dağınık bir şekilde bir araya getirilen bir Kur'an nüshası, Peygamber'in evinde biriple bağlanarak muhafaza edilmiştir.

Muhammed Bakır Hucceci, “Tarihi Kur'an” adlı eserinde bu kanaatimizi pekiştirici mahiyette şunları söylemektedir: Übey b. Ka'b, Kur'an kıraatini mevcut tertibi ile-Fatiha ile başlayıp, nâs ile bitecek şekilde- Peygambere arz etti. Übey b. Ka'b, Allah elçisinden surelerin faziletlerini naklederken, Kur'an surelerini elimizde mevcut olan mushaf tertibine uygun olarak saymıştır. Hatta Sahabenin bir çoğu,

⁹³ Kritjeck, J. Ed., *Anthology of Islamic Literature*, Harmondsworth, 1964, p. 15

⁹⁴ Jeffery, A., *The Koran: Selected Suras Translated*, New York, 1958, p. 16

⁹⁵ Khalifa, a.g.e., s 54

⁹⁶ Jeffery, a.g.e., p. 23

surelerin tertib ve te'lifini de Allah Rasulünden ezberlediler. Zeyd b. Sabit de son "arza"da bulunmuş ve Kur'an'ı son şekliyle Rasulullahtan almıştır. Zeyd b. Sabit'in, Kur'an'ın tanzim ve tertibini yapmadığını düşünsek bile o zaman bu tertibi Peygamberden hıfzetmiştir.⁹⁷

Mahmud Ramyar da Tarihu'l-Kur'an'ında Kur'an'ın Rasulüllah zamanında ezberlendiğini, derilere ve diğer malzemelere yazıldığını, ayetlerin surelerde tertibinin Resulüllah'ın emri ile bu günkü şekliyle tanzim edildiğini ancak belki surelerin bu günkü şekliyle tanzim edilmiş olabileceğini ve asıl nüshanın Peygamberin yanında mevcut olduğunu zikretmiştir.⁹⁸

Sadık Kılıç da Zeyd b. Sabit'in Kur'an'ı Resulüllah'a arzettiğini ve bu arzanın son arza olduğunu ve bu işin de Peygamber (a.s)'in vefat yılında olduğunu zikrettikten sonra şunları söylemektedir: "...Resulüllah'ın parça parça vahiyleri tek bir nüsha haline getirmesi, hayatında mümkün olmamıştı. Ama böyle bir şey işarî olarak mevcuttur..."⁹⁹ demek suretiyle bu tertibin yazılı değil ama sözlü olarak bilindiğini ima etmektedir. Zira Zeyd'in son arzayı bir tertib dahilinde okuduğu muhakkaktır. O zaman surelerin tertib edildiği resmi bir mushaf olmadığına göre bu arza hangi tertibe göre yapılmıştı? Buradan da anlaşılmaktadır ki günümüzdeki mushaf tertibi sahabilerin zihinlerinde mevcuttu.

Hız. Peygamber zamanında, dört halife, Übey b. Ka'b, Muaz b. Cebel, Ebu'd-Derda, Zeyd b. Sabit, Sa'd b. Ubeyd, Ebu Zeyd, Ubade b. Samit, Ebu Eyyub, Temim ed-Dari, Mecma b. Cariye, Abdullah b. Mesud ve daha pek çok sahabe Kur'an'ı ezberlemişlerdir. Bu sahabilerden bazıları, hafızlığını Hız. Peygamberin vefatından sonra tamamlamıştır. Şüphesiz ki bunlar, bir sıraya göre Kur'an'ı ezberlerlerdi. Bundan dolayıdır ki Osman zamanında Kur'an cem edilirken bu sahabiler, bu tertib sırasında bir zorluk çekmemişlerdir ve bu konuda da ihtilaf olmamıştır. Bu da günümüzdeki mushaf tertibinin Hız. Peygamberden gelen tertib olduğuna bir delildir.¹⁰⁰

Kur'an'ın tertibi konusunda eser kaleme alan müelliflerin tamamına yakını surelerin tertibinin de ayetlerin tertibi gibi Peygamberden geldiği hususunda kanaat belirtmişlerdir. İbnu'l-Enbari, "Surelerin intizamı, ayet ve harflerin intizamı gibidir. Hepsini Peygamberdendir. Kim

⁹⁷ Bâkır, *a.g.e.*, s. 223

⁹⁸ Ramyar, *a.g.e.*, s. 295

⁹⁹ Kılıç, Sâdık, "Kur'an'ın Cem'i Meselesi", *İslami İlimler Dergisi*, Ankara, 1980, s. 4, ss. 262-263

¹⁰⁰ Gânim Gaddûri el-Hamed, *Resmü'l-Mushaf*, Bağdad, 1982, s. 121

onda bir takdim yada te'hir yaparsa, Kur'an'ın nazmını bozmuş olur."¹⁰¹ demiştir.

Surelerin tertibinin sahabenin ictihadi ile olduğunu ileri sürenlerin temelinde iki argümanı vardır. Birincisi; Sahabe Mushaflarındaki tertibin farklılığı, ikincisi de; İbni Abbas kanalıyla gelen, Enfal Suresi ile Berâe suresinin bugünkü sıraya göre yerleştirilmesinin Peygamberden değil de Hz. Osman'dan geldiği rivayeti.

Bu iki mesele daha önce izah edilmiş ve özetle şöyle denmişti: Öncelikle sahabe mushaflarının tertibi meselesine gelince, sahabe bu tertibi, Rasulüllahın metin düzenini emretmesinden önce yapmışlardı. Sonradan bu tertibden haberleri oldu. Bu tertibe göre okumaya başladılar. Ama önceden yazdıkları mushaflarının tertibi, olduğu gibi kaldı.

İbnu Abbas'a atfedilen hadise gelince; bu hadisin zayıf olduğu hususunda görüş vardır. Zira bu hadisin senedinde Yezid el-Farisi vardır. Buhari onu zayıflar arasında saymıştır. Ahmed Şakir de bu hadisin aslı yoktur demiştir.¹⁰²

Ebu Cafer el-Gırnâti, el-Burhan fi Tertibi Süveri'l-Kur'an adlı eserinde, Kur'an'ın tertibi hakkında uzunca bilgi verdikten sonra tercihe sayan olan görüşleri şöyle sıralamıştır:

1-Birbirini destekleyen pek çok kaynak, Kur'an'ın tertibinin Peygamber döneminde olduğunu bize bildirmektedir.

2-Cebrail, Kur'an'ı her sene Peygambere arz ederdi. Öldüğü sene bu arza iki kere olmuştu. Eğer Kur'an, nüzul tertibine veya başka bir tertibe göre olsaydı, son arzada bulunan, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Osman döneminde Kur'an'ın cem'i heyetinin başkanı olan Zeyd b. Sabit, Peygamber zamanındaki sıralamanın aksi bir sıralamaya karşı gelmez miydi?

3- Ümmet, Hz. Peygamberden itibaren bu tertipte icma etmiştir. Nesilden nesile de bu şekilde gelmiştir. Kıyamet gününe kadar da bu tertib geçerli olacaktır.

4-Kur'an, lafızlarındaki fesahat, manalarındaki yücelik itibariyle veciz bir kelim olduğu gibi, ayetlerindeki nazım ve tertib itibariyle de bir mucizedir. Kur'an ayetleri ve sureleri arasındaki ilişki, tenasüb ve

¹⁰¹ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensari el-Kurtubi, *el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire 1993, I, 61

¹⁰² el-Kattân, Mennâu'l-Halil, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1993, s. 144; Daha fazla bilgi için bkz: Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir b. Ferc el-Endülûsi el-Kurtubi, *el-Veciz fi Fedâili'l-Kitâbi'l-Aziz*, thk: Alâuddin Ali Rıza, Dâru'l-Hadis, trz, s. 192 (dip not no: 162)

açık uyumluluk, Kur'an'ın levhi mahfuzdan böyle indirildiğine en büyük delildir.¹⁰³

Sonuç itibarıyla şu an Mushaflarda karşılaştığımız surelerin tertibi, İslamın ilk döneminde tamamlanmıştır. Konuyla ilgili görüşlerin ve rivayetlerin tamamından surelerin de ayetler gibi Hz. Peygamber döneminde şimdiki haliyle tertib edildiğini anlıyoruz. Müslümanlar, on dört asırdır bunu kabul etmiş ve bununla amel etmiştir. Öyle ki bununla amel etmek ve olduğu gibi kabul etmek zaruridir. Her ne kadar bunun dayanağı icthadî mi yoksa tevkifi mi dense de bu tertibin değiştirilmesi caiz değildir.

---

¹⁰³ Ebu Cafer Ahmed b. İbrahim b. Zübeyr el-Çirnâti, *el-Burhan fi Tertibi Süveril Kurân*, tahkik: Muhammed Şa'bânî, Mağrib, 1990, s. 55

**An Evaluation on the determination and order of Quranic Text
The Collection and Ordering of the Quran in the Period of Prophet
Muhammed**

ABSTRACT

Quran was memorized wholly in the life time of the Prophet Muhammed and was recorded on the various writing materials by his companios (ashab). The verses were put into order in its final composition, which is current throughout Islamic history, by the guidance of the Prophet Muhammed. The current order (i.e., final composition) of the suras was already spread out among Muslims at the time of the Prophet and was recited by his companions. Angel Gabriel was also reciting Quran face to face to him in the same manner every year. Yet, at that time written form of Quran (mushaf) wasn't prepared. There hadn't been enough time for doing this. However a copy of Quran whose suras were collected together was kept as being tied by a rope in the house of Prophet.

Key Words: Determination, Ordering, Collaction, Ayat, Surah, Memorizing, Writing, Secraterly.